

УДК 364.6-058.56

Лагодіна Діана Сергіївна, магістрант факультету соціології спеціальності «Соціальна робота» Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Коло наукових інтересів: менеджмент у соціальній сфері, кадрова політика, проблеми реінтеграції осіб, що вийшли з місць позбавлення волі.

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ, ЗВІЛЬНЕНИМ ІЗ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Дана стаття розкриває історію організації надання допомоги людям, що вийшли з місць позбавлення волі в країнах східної Європи. Аналізується необхідність відновлення їх сімейних зв'язків, допомоги у відновленні трудової активності, забезпечення житловою площею.

This article tells about the history of organization the help to the people which leave prison in western's European countries. Analyzes the necessity of renewal of communication with their family, the help in restoration of labor activity, maintenance by the housing area.

Увага до питання допомоги людям, які вийшли з місць позбавлення волі, з'явилася не сьогодні, адже перші товариства надання допомоги колишнім в'язням датуються другою половиною XVIII ст. Це свідчить про те, що громадськість уже протягом тривалого часу дійшла до розуміння необхідності реабілітації в'язнів і до думки, що, поряд із заходами репресивного і карально-виправного характеру слід застосовувати заходи попереджувального спрямування. Як наслідок, виникає патронажний рух, що був однією з форм допомоги звільненим із тюрем. Крім того, наголошувалося, що даний вид допомоги має бути інтенсивним, оскільки попередження злочинності – основна задача державної діяльності будь-якої країни.

Вивчення історичного досвіду допомоги людям, що вийшли з місць позбавлення волі, як в нашій країні, так і за кордоном має свою актуальність, адже показує, як змінювалися суть та форми даної допомоги протягом певного історичного часу. Крім того, це збагачує нас не лише теоретичними відомостями, а й дає змогу стратегічно мислити, враховуючи переваги та недоліки своїх попередників, що, відповідно, знижує рівень негативних наслідків. Актуальність запропонованої тематики пояснюється ще й тим, що в нашій країні протягом тривалого

часу була зруйнована система чіткої реінтеграції осіб, що вийшли з місць позбавлення волі, тому звернення до історичної спадщини наших попередників, дасть нам змогу відродити та налагодити процес постпенітенціарного супроводу, що має за мету реінтегрувати осіб, звільнених з пенітенціарних установ і надання їм статусу повноправного члена суспільства.

Ступінь наукової розробки проблематики в літературі є недостатнім. Кожна наукова робота чи публікація має свій аспект розкриття проблеми. На сьогодні не існує жодної наукової роботи, яка б повністю розкривала запропоновану нами тему. Ряд авторів лише частково підходить до її вирішення. Виняток становлять першоджерела XVIII-XIX ст. Серед них на особливу увагу заслуговує енциклопедичний словник Ф.А. Брокгауза [1], який містить детальну інформацію про зміст, особливості та значення тюремного патронажу для звільнених у різних країнах у період до XX ст. Важливі для розуміння проблеми є матеріали, надруковані у «Віснику Європи» [3]. Дане видання подає інформацію щодо розвитку патронажних тюремних товариств у країнах Європи та в Російській Імперії.

Аналізуються особливості їх діяльності з особами, які вийшли з місць позбавлення волі, а також

надається порівняльна характеристика тюремного патронажу в різних країнах. Книга М.Ф. Лучинського «Правила патронажу над тюремними звільненими» [2] розкриває історію становлення патронажу, опіки над людьми, які вийшли із тюрем, як за кордоном, так і в Російській Імперії, аналізує теоретичні основи тюремного патронажу, висвітлює основні риси та функціональні особливості патронажного товариства над тюрмами в царській Росії, при цьому акцент робиться на необхідності проводити реабілітаційну роботу не лише після звільнення людини з місця позбавлення волі, а розпочинати її ще під час перебування людини у виправних закладах.

Уже наприкінці XVIII ст. ідея необхідності організації моральної та матеріальної підтримки звільнених із місць ув'язнення втілювалася в організації релігійних патронажних товариств, діяльність яких була спрямована на збереження і розвиток позитивних якостей звільнених осіб, що мали сформуватися під впливом відбуття покарання в тогочасних пенітенціарних установах [4, с. 87].

Перші товариства надання допомоги звільненим з'явилися в Сполучених Штатах Америки. У 1776 р. у Філадельфії виникло Філадельфійське товариство допомоги звільненим арештантам. Згодом, майже через півстоліття, в 1824 р., у Бостоні виникло товариство з подібними цілями [2, с. 3]. Це були релігійні патронажні товариства, діяльність яких була спрямована на збереження і розвиток релігійних якостей звільнених осіб.

Відповідно до визначення енциклопедичного словника Ф.А. Брокгауза, головною метою тюремного патронажу була опіка над звільненими із тюрем. На той час громадськість уже зрозуміла те, що людина, яка вийшла з місць позбавлення волі, повинна отримати підтримку як матеріального, так і морального характеру, роботу з тією метою, щоб знову не стати на злочинний шлях [1, с. 142].

У європейських країнах (Англія, Нідерланди Швейцарія) подібні товариства почали виникати в першій половині XIX ст. Провідною ідеєю релігійних патронажних товариств була робота зі звільненими з місць позбавлення волі, що включала вивчення особи, починаючи з моменту підготовки її до звільнення, надання допомоги після звільнення, а в разі необхідності – сім'ї засудженого. Така допомога могла надаватися в різних формах: грошові субсидії, надання моральної та психологічної підтримки, допомога з житлом та працевлаштуванням.

Слід відзначити, що в ті часи благодійна діяльність релігійних організацій розповсюджувалася лише на віруючих. Іншими словами, якщо злочинець у в'язниці або після звільнення не демонстрував ознак релігійності, то автоматично він зараховувався до «невиправних» і патронажні товариства відмовлялися від його опіки.

Розглядаючи дане питання, корисним буде звернутися до досвіду побудови тюремного патронажу найбільш відомими в історії патронажними товариствами. Так, великий інтерес у цьому плані

становить Швейцарія. У 30-х роках XIX ст. на основі дослідження причин, що спонукають людей скоювати злочин, був зроблений висновок, що тюремне покарання в тому вигляді, в якому воно існувало на той час, не сприяє зміні свідомості людини, що часто призводить до рецидивів. Тому потрібно забезпечувати підтримку в'язнів не лише після звільнення, а дбати про їх моральне виправлення, початок якому повинен бути закладений ще в тюрмі.

У 1839 р. виникло Сен-Галленське товариство, в уставі якого визначалося, що всі злочинці після звільнення з тюрми повинні бути передані під його нагляд. Про роль і значення даного патронажного товариства можна судити з наступних статистичних даних: якщо на початку своєї діяльності Сен-Галленське товариство нараховувало 36 осіб, то в 1865 р. – 1005, і тримало на обліку 774 звільнених. Рецидив рівня злочинності на той час становив 11 % на 100 випадків [3, с. 646].

З 1869 року у Швеції існувало «жіноче патронажне товариство». Члени даного товариства неодноразово відвідували засуджених жінок у тюрмі, навчали їх, а також власним прикладом намагалися реабілітувати залучених до кримінального життя жінок і заохотити їх до правослухняної поведінки. Після звільнення, у випадку необхідності, товариство допомагало таким жінкам у напрямку забезпечення харчуванням та пошуку роботи. У випадку, якщо роботу знайти не вдавалося, жінкам надався притулок.

За зразком Сен-Галленського патронажного товариства були відкриті подібні заклади, такі як Цюрихське (1855 р.), Тургауське (1858 р.) товариства та багато інших. Крім патронажних у Швейцарії існувало товариство для розповсюдження добра і суспільної користі [3, с. 650]. Його благодійна діяльність обмежувалася молодими злочинцями, які після виходу з тюрми отримували необхідний одяг, інструменти і матеріали для роботи, навчалися різним ремеслам.

Діяльність німецьких патронажних товариств за якістю не поступалася швейцарським. Так, із 6436 осіб, які утримувалися в місцях позбавлення волі, лише 27 % здійснили злочин вдруге.

У 1828 р. було прийнято устав берлінського тюремного товариства, одним із обов'язків якого було надання допомоги і підтримки звільненим із місць позбавлення волі. Даним уставом у своїй діяльності користувалося і Дюссельдорфське товариство, засноване 1826 р.

«Наше товариство, – як сказано в уставі Берлінського тюремного товариства, – поставило собі за мету моральне і громадське виправлення осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі, сприяє усуненню тієї недовіри, що зустрічає колишніх засуджених при поверненні їх у суспільство, і тих перешкод, що можуть виникнути в процесі їх подальшої життєдіяльності» [3, с. 651]. Окрім того, акцент робився на наданні як матеріальної, так і духовної допомоги. Перша була направлена на подолання перепон, що заважали моральному

виправленню особи, остання ж діяла як безпосередньо цілющий засіб. Підкреслювалася також необхідність громадської опіки над колишніми в'язнями, а відносини між суспільством і людьми, які вийшли з місць позбавлення волі, повинні бути такими ж, як між батьком і сином, опікуном і піклувальником.

Надання матеріальної допомоги не було метою товариства, але слугувало засобом для досягнення головної мети – поставити звільнених з-під арешту людей на вірний життєвий шлях. Необхідно відмітити, що дана допомога мала місце тільки тоді, коли було очевидним, що засуджений свідомо прагне до виправлення і щиро розкаюється у своїх неправомірних діях. Вона полягала в наданні звільненому роботі, що повинна відповідати його знанням, умінням і навичкам.

Характерною для німецьких патронажних товариств, що займалися допомогою особам, звільненим із місць позбавлення волі, була постійна співпраця з адміністрацією місць відбування покарань з метою отримання точних особистісних даних людини, що готувалася до звільнення, інформації щодо скоєного злочину, тривалості судимості, наявності інших судимостей в минулому, уявлення самого звільненого стосовно життя на волі. Якщо засуджений мав змогу заробити певну суму коштів у в'язниці, то після звільнення йому видавалася лише частина цієї суми, якої було достатньо, щоб потрапити до визначеного ним самим або призначеного товариством місця проживання. Решта заробітку надходила до товариства, яке допомагало правильно витратити зароблені в'язнем кошти. Визначаючись з місцем роботи колишніх в'язнів, товариство повинно було надати роботодавцю повну інформацію про його минуле життя. Серед обов'язків товариства було також запобігання відновленню зв'язків звільненого з товаришами його минулого злочинного життя [3, с. 652-653].

Дюссельдорфське патронажне товариство почало працювати із засудженими ще під час їх перебування в місцях позбавлення волі. Воно надавало їм можливість читати книги релігійного і морально-виховного спрямування, займалося вивченням особистості тих, хто готувався до звільнення. Після виходу засудженого з місця позбавлення волі, йому надавалася одноразова грошова допомога, а в разі необхідності – місце тимчасового проживання. Термін перебування в останньому міг бути різним, що залежало від поведінки колишнього злочинця. Так для осіб, які не виявили ознак виправленості, цей термін не повинен був перевищувати шести місяців. Якщо ж людина своєю поведінкою і працелюбністю доводила протилежне – їй надавали гарні рекомендації під час влаштування на роботу [3, с. 654].

Історичний досвід Англії у сфері надання допомоги і підтримки людей, які вийшли з місць позбавлення волі, доцільно висвітлити на прикладі діяльності Лондонського патронажного товариства [3, с. 656]. Воно діяло на засадах християнської любові до людини. Зі звіту товариства за 1867 р.

видно, що протягом 1857-1867 рр. воно мало на своєму утриманні 5257 колишніх злочинців, із них 4678 чоловіків і 579 жінок [3, с. 656]. Суть допомоги зводилася до надання цим особам одягу, інструментів для роботи. Товариство брало під свою опіку лише тих звільнених злочинців, які були обрані комітетом, що говорить про відмінність англійської системи надання допомоги звільненим в'язням від двох попередніх.

Основне правило Лондонського патронажного товариства полягало в тому, щоб опіку надавати лише тим в'язням, які викликають довіру, тобто опіка над якими пройде не даремно. Такою гарантією на той час могла виступити рекомендація начальника тюрми, в котрій надавалася точна інформація про колишнього в'язня, особливості його поведінки під час перебування в тюрмі, вміння та навички. Друга вимога, яку висувало товариство до звільненого, полягала в тому, що останньому необхідно було одразу після звільнення з'явитися у визначеному закладі і віддати в його розпорядження всі кошти, які він заробив під час відбування покарання. Це слугувало гарантією того, що людина усвідомила хибність своєї поведінки і бажала виправитися. Третьою гарантією могло бути дострокове звільнення засудженого, що свідчило про слухняність його поведінки у виправному закладі і бажання стати повноправним членом суспільства.

Головним завданням Лондонського патронажного товариства був підбір роботи для колишніх в'язнів відповідно до їх знань, умінь та навичок, а також у разі необхідності надання необхідних засобів для початку власної торгівельної чи промислової діяльності. До моменту знайдення роботи для колишнього засудженого, товариство виділяло частину коштів, зароблених ним у в'язниці, для оренди житла в тій частині міста, що була найбільш віддаленою від його попереднього місця проживання і колишніх товаришів, вплив яких на останнього міг бути шкідливим.

Щодо Франції, то там довгий час не розуміли, яку користь суспільству можуть принести товариства громадської опіки над колишніми в'язнями. Ніщо в той час не могло вивести Францію із стану апатії і спонукати її зайнятися покращенням матеріального і морального становища колишніх злочинців. Але все це не дає підстав говорити, що дана країна нічого не зробила для покращення становища визначеної категорії населення. Хоча в країні існувала велика кількість притулків для людей, що вийшли з місць позбавлення волі, окремо діяли притулки для чоловіків, жінок і підлітків, однак ці заклади суттєво відрізнялися від тюремних патронажних товариств в інших країнах Європи. Такою була ситуація у Франції до 1869 р., поки пастор Рабен не поклав початок діяльності товариству опіки над звільненими з місць позбавлення волі, що за змістом своєї діяльності нагадувало патронажні товариства в інших європейських країн.

Одночасно із затвердженням даного товариства Ламарк виступив із ідеєю створити єдине генеральне товариство опіки над звільненими Франції. Його

офіційне затвердження відбулося в 1875 р. Головною метою діяльності даного товариства була опіка над звільненими, пошук роботи, надання одягу, необхідних інструментів і тимчасового місця проживання. Крім того, члени товариства заохочували приватних осіб до благодійної діяльності на користь засуджених. Діяльність генерального товариства опіки над звільненими викликала лише позитивні відгуки і, як наслідок, подібного роду заклади почали відкриватися в різних кінцях Франції [3, с. 660-662].

В інших державах західної Європи утворення закладів патронажного характеру для звільнених із місць позбавлення волі не знаходило свого застосування, або ж проявлялось у незначній мірі. Так, в Бельгії вважалося, що патронат над колишніми в'язнями – даремна справа, виправитися людина може лише в правильно організованій системі тюремної дисципліни [5, с. 12].

З вищевикладеного матеріалу можна зробити наступний висновок. Історія становлення допомоги людям що вийшли з місць позбавлення волі бере свій початок із 1776 р., коли у Філадельфії (США) було створене перше товариство допомоги звільненим арештантам. У Європі відкриття даного роду товариств датується вже першою половиною XIX ст. Спочатку це були релігійні патронажні товариства, діяльність яких була спрямована на збереження і розвиток релігійних якостей звільнених

осіб, а згодом були створені піклувальні товариства, що працювали у в'язницях.

Розглядаючи дане питання було висвітлено історичний досвід надання допомоги людям, що вийшли з місць позбавлення волі на прикладі таких країн: Швейцарія, Німеччина, Англія, Франція.

Серед основних напрямків діяльності патронажних товариств у країнах західної Європи можна виділити наступні:

- забезпечення звільнених із місць позбавлення волі, які взяті під заступництво, одягом, їжею, ліками, робочими інструментами та іншими необхідними предметами;
- надання матеріальної допомоги у вигляді позичок та безоплатної грошової допомоги;
- надання допомоги у працевлаштуванні;
- сприяння у влаштуванні до лікарні, притулку, школи, пошук житла тощо;
- визначення місця проживання та надання допомоги при проїзді до нього звільненого;
- надання допомоги з виховання дітей;
- дотримання встановлених правил та гігієнічних норм у гуртожитках, їдальнях, майстернях та інших закладах товариств.

Таким чином, стає зрозуміло, що вже на рубежі XVIII-XIX ст. суспільство усвідомило необхідність реабілітації в'язнів із метою їх реінтеграції в суспільство, що, як наслідок, призведе до зменшення рецидивів злочинної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брокгауз Ф.А., Ефронь И.А. Энциклопедический словарь. – Том XXIII. – С. Петербург, 1898.
2. Лучинский Н.Ф. Правила патроната над тюремными выпущенниками. – С. Петербург, 1912.
3. Патронат в России и за рубежом: организация помощи освобождаемым с мест заключения // Вестник Европы. – Февраль. – 1878. – С. 640-671.
4. Познышев С.В. Основы пенитенциарной науки. – М., 1924. – С. 564.
5. Соціальна адаптація осіб, звільнених від покарання: проблеми та шляхи їх вирішення / О.В. Беци. – К.: «Сфера», 2003. – С. 114.